

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Torbjörn Bolling Landt blom

Släktvapenrätt

– om dess ursprung och framväxt i Sverige

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Elsa Trolle Önnerfors

Termin: VT 2014

Innehåll

ABSTRACT	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
1 INLEDNING	6
1.1 Syfte	6
1.2 Frågeställningar och avgränsningar	6
1.3 Material, metod och teori	6
1.4 Forskningsläge	7
1.5 Disposition	7
2 OM HERALDIK	8
2.1 Heraldik – vad är det?	8
2.2 Heraldiska vapens uppbyggnad	8
2.3 Blasonering	10
3 UPPKOMST OCH SPRIDNING	12
3.1 Historisk bakgrund	12
3.2 Romersk rätt	13
3.3 Tractatus de Insigniis et Armis	14
4 SVERIGE	18
4.1 En bakgrund	18
4.2 Svensk vapenrätt	19
5 STENINGE SLOTT	25
6 ANALYS OCH SLUTSATSER	28
BILAGA A	30
BILAGA B	31
BILAGA C	32
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	33
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	35

Abstract

Family arms have been a means of identification in Sweden and Europe since the dark ages, originally mainly used in seals and shields. The design of arms follows heraldic norms – heraldry being the science of arms. Unlike trade marks, which are defined by its outer shape, arms are defined by its content. This is why family arms from the 12th century persists well into our days.

This essay aims to analyse how heraldic family arms arose, what it implies legally, how it has manifested itself in Sweden throughout history as well as ascertain how its protection looks like in Sweden today.

Family arms legislature was first treatised by Bartolus de Saxoferrato with *Tractatus de Insigniis* in 1358, but arose in Western Europe during the 12th century. The science of heraldry first developed constituted, among other things, the sole right to an arm which could be enforced when identical arms where malused in a detrimental way towards your persona. Family arms where considered equal to your name. With the growth of Universities, roman law came to spread across Europe.

In ca. 1280 swedish nobility received their official insitutional muniments with Alsnö stadga. Swedish family arms law was in a great manner influenced by the nobility and their interests. Aristocratic arms have attributes differencing them from civil arms, e.g. noblesmen have the right to use an open helmet. Furthermore, it has always stood everyone free to adopt their own arms. However, due to non-noblesmen adopting arms with noble attributes, in 1762 an edict was produced forbidding non-noblesmen from using noble attributes. There are two known legal cases to this edict: the Laurin-case, which was eventually dismissed due to a misunderstanding of his heritage, and the von Sydow-case, where the sole right to noble arms never was tested. With the 1762 edict not having become abrogated, it has still been considered to be in force.

In 2009, the Swedish Court of Patent Appeals found the sole right to a noble family arms not being protected from trademark registration

by a heraldically alike trademark. However, the court added that family arms in exceptional cases could be protected from trademark registrations, by analogy, were the trademark meant to be perceived as others family name. The 1762 edict was not considered applicable in the case. In conclusion, family arms enjoys a general lack of legislative protection in modern Sweden.

Sammanfattning

Släktvapen har fungerat som ett identifikationsmedel i Sverige och Europa sedan medeltiden, ursprungligen främst i sigill och på sköldar. Hur ett vapen får utformas ges av heraldiska normer – heraldik är läran om vapenmärken. Ett vapen bestäms utifrån dess innehåll, till skillnad från varumärken som bestäms av dess yttre form. Tack vare detta system har släktvapen från 1100-talet överlevt in i modern tid.

Denna uppsats utreder hur den heraldiska släktvapentraditionen uppstod, vad den innebär och hur den har utvecklats i Sverige, ur ett juridiskt perspektiv.

Släktvapenrätten avhandlades först av konciliatorn Bartolus de Saxoferrato i sitt verk *Tractatus de Insigniis et Armis* 1358, men uppkom under 1100-talet i Västeuropa i samband med bland annat korstågen. Den idélära som formulerades om vapenbruk innebar bland annat en ensamrätt till vapen som kunde göras gällande när annan använde sig av likadant vapen på ett menligt sätt mot din person. Ett släktvapen ansågs vara en förlängning av din person på samma sätt som ett namn. Med universitetens framväxt spreds den romerska rätten i Europa.

Efter Alsnö stadga ca. 1280 fick svensk adel en egen stiftelseurkund. Släktvapenrätten i Sverige kom i stor utsträckning att präglas av adeln och adelns intressen. Adliga vapen skiljer sig från borgerliga vapen genom vissa attribut såsom användande av öppen hjälm till skillnad från stängd hjälm. Det har dock alltid varit fritt vem som helst att anta ett vapen. 1762 infördes en förordning som förbjöd ofrälse att föra vapen med adliga attribut mot risk att böta 500 daler silvermynt som en reaktion mot att ofrälse i allt större omfattning använde adliga vapen. Från åren efter förordningens införande finns två kända rättsfall: Laurin-fallet, där häradshövding Laurin undslapp böter på grund av ett missförstånd om sin börd, och von Sydow-fallet där von Sydow ansågs tillhöra adel men frågan om ensamrätt till vapnet inte prövades. 1762 års förordning har inte upphävts och har ansetts gällande framgent.

2009 fann Patent- och besvärsrätten att ensamrätt till släktvapen inte inbegrep skydd mot registrering av ett heraldiskt likt varumärke. Domstolen tillade däremot att släktvapen undantagsvis skulle kunna vara skyddat mot registrering av varumärke analogivis, genom att vara ägnat att uppfattas som annans släktnamn. 1762 års förordning ansågs dock inte vara tillämplig i målet. Sammanfattningsvis lyser skydd för släktvapen med sin frånvaro i dagens Sverige.

Förord

Släktvapenrätt är ett för många okänt rättsområde, något som förknippas med adeln och som anses ligga bakom oss i tiden – något obsolet.

Vapensköldar för tankarna till korståg, riddartorneringar och medeltida fältslag. Företag har genom historien använt släktvapen som varumärken för att indikera kvalitet och anor hos tillverkaren. Inte minst görs detta gällande i t.ex. vinsortimentet, än idag.

Mångas fördomar till trots är heraldiken idag ett i allra högsta grad levande fenomen. Detta kan bestyrkas av intresseforum på internet där individer anmäler nya släktvapen i omfattande register. Borgerliga vapen är ingen ny företeelse, det har alltid stått fritt vem som helst att anta ett vapen:

”Det är en allmänt utbredd, men fullkomligt felaktig åsikt, att det endast är adliga ätter som hava vapen.”¹

2009 ställdes i mål nr 04-031 hos Patent- och besvärsrätten frågan om ensamrätt till släktvapen på sin spets, där ett företag enligt heraldiska normer hade tillskansat sig ätten Gyllenstiernas vapen som varumärke. Med anledningen av detta väcktes mitt intresse för att skriva följande uppsats.

¹ Cit.: Riksheraldiker greve Adam Lewenhaupt, se <http://joomla.heraldik.se/joomla/index.php/heraldikskolan/vem-aer-vem/253-l-vem-aer-vem>.

1 Inledning

1.1 Syfte

Med denna uppsats vill jag utreda hur den heraldiska släktvapentraditionen uppstod, vad den innebär och hur den har utvecklats i Sverige, ur ett juridiskt perspektiv.

1.2 Frågeställningar och avgränsningar

Jag vill ta reda på hur släktvapenrätten uppstod, samt hur den utformades och reglerades från början. Jag vill, dessutom, undersöka hur den spred sig till Sverige, och hur den här har utvecklats fram till modern tid. Jag vill utreda hur detta tagit sig till uttryck i juridiska regleringar.

I detta arbete har jag inte undersökt, flaggor, stats-, landskaps-, eller kommunvapen, utan sökt hålla fokus på personliga vapen. Vidare, har jag avgränsat mig i den mån att jag inte gått på djupet i angränsande rättsområden, till exempel namn- och varumärkesrätt eller heraldiska ämbeten. Vissa jämförelser mot immaterialrätt görs dock. Uppsatsen sträcker sig tidsmässigt fram till år 2009, då den senast relevanta domen på området avkunnades.

1.3 Material, metod och teori

Mitt tillvägagångssätt i uppsatsen tar avstamp i en klassisk rättsdogmatisk metod, där jag använt mig av relevanta lagar, förarbeten, praxis och doktrin. På grund av ämnesvalets rättshistoriska inriktning har mycket information hämtats ur doktrin snarare än från källor då källmaterialet på området ofta är gammalt och svåråtkomligt. Vidare, sammanflätas den juridiska infallsvinkeln i släktvapenrätt med heraldiska grundsatser, vilket gör den heraldiska normgivningen central för förståelsen av ämnet. För att behandla detta har specialiserad heraldisk doktrin använts.

1.4 Forskningsläge

Såväl lagstiftning och praxis som doktrin är på det avhandlade ämnet ytterst knapphändig. Bland annat finns endast ett släktvapenrättsligt samlingsverk skrivet av jur. dr. Martin Sunnqvist i form av dennes examensarbete från juristutbildningen. Idag får dock Sunnqvist anses vara en auktoritet på området. Vidare har, på grund av arbetets begränsade omfattning och tidsram, en del källor som inte funnits tillgängliga på plats i Lund lämnats därhän. Uppsatsen bygger därför i vissa passager på ett fåtal källor och bitvis redovisas dessa för genom information hämtad från doktrin. Följaktligen lämnas visst utrymme för kritik härom.

1.5 Disposition

För att läsaren ska kunna tillgodogöra sig ämnet väl, inleds uppsatsen med att förklara vad heraldik är samt hur ett släktvapen byggs upp och definieras.

Därefter följer en redogörelse för hur släktvapenrätten uppstod, vad den innehöll och hur den systematiserades i romersk rätt.

Nästkommande kapitel behandlar hur släktvapenbruket historiskt gjort sig bemärkt i Sverige samt redogör för den lagstiftning som har anknytning till ämnet med vidkommande praxis. Särskilt görs här gällande hur adelns inflytande i frågan påverkat lagstiftningen.

Väl inne i 1900-talet tar sig ett lagstiftningsmässigt vakuum till uttryck, varpå det enda rättsfall som aktualiserat ämnet i modern tid utreds – *Steninge slott* från 2009.

Avslutningsvis presenterar jag min analys och mina slutsatser.

2 Om heraldik

2.1 Heraldik – vad är det?

Heraldik² är läran om vapenmärken och de regler som styr bruket av dessa. Läran kan indelas i en teoretisk del, vapenkunskapen, och en praktisk del, vapenkonsten. Den praktiska delen bestäms av de regler som förklaras av den teoretiska delen. Ett heraldiskt vapen är nära sammanbundet med en fysisk eller juridisk persons identitet, och motsvarar på så vis ett namn i bildform – ”vapnet är för ögat vad namnet är för örat”. Där logotyper och varumärken bestäms utifrån dess utformning, bestäms heraldiska vapen motsatsvis av sitt innehåll. Detta gör att heraldiska vapen kan återges annorlunda beroende på rådande ideal och smak, utan att vara låsta till en fast yttre design – till skillnad från varumärken.³

2.2 Heraldiska vapens uppbyggnad

Heraldikern Per Andersson ställer vid utformningen av ett vapen två krav att uppfyllas. Det första är att ”[e]tt vapen har en generell existens och [inte är] ett specifikt föremål”⁴. Det andra är att ”[v]apenbilden bygger på optisk tydlighet och kontrastverkan”⁵. Man utgår ifrån vapnets mest grundläggande element – sköldemärket. Till detta adderas vanligen attribut som hjälm, lövverk, hjälmbindel och hjälmprydnad^{6,7}.

Själva vapenbilden kan bestå av antingen *häroldsbilder* eller *allmänna bilder*. En häroldsbild består av geometriska mönster som på olika sätt skär skölden. De linjer som används att skapa mönstret kallas för

² Ordet kommer av latinets *heraldus* som betyder härold. Se Andersson, Per, *Heraldik. Läran om vapenmärken*, Mjölby 1993, s. 3.

³ Andersson, a.a., s. 3.

⁴ Cit. Andersson, a.a., s. 13.

⁵ Cit. Andersson, a.a., s. 13.

⁶ Se bilaga A.

⁷ Andersson, a.a., s. 13.

skuror, och kan i sin tur ha olika utformning. Allmänna bilder innefattar allt som inte är häroldsbilder; klassiska exempel är allt från lejon, näckrosor, ekar, hammare och stjärnor till fabeldjur som gripar och drakar.⁸ Det är inte ovanligt att sköldemärket är inspirerat av släktnamnet, eller omvänt att efternamn upptas efter släktvapnets motiv.

Utöver detta, bestäms sköldemärket även av omlott liggande färger respektive metaller. Dessa kallas samlat för tinkturer, och är begränsat till ett urval av metallerna guld/gult och silver/vitt samt färgerna blått, grönt, rött och svart. Som nämnts, ska kompositionen vara kontrasterande och optiskt tydlig, varför en metall inte får arrangeras bredvid annan metall eller en färg bredvid annan färg. De dominerande tinkturerna benämns livréfärger. Det finns inga variationer i färgtoner eller liknande – för att uppnå maximal kontrast ska varje tinktur återges i så kraftfull kolorit som möjligt. Det finns ytterligare en tinkturklass som inte behöver förhålla sig till de angränsande tinkturerna och således kan placeras såväl bredvid metall som färg – amfibiska tinkturer. Denna kategori består av ”naturfärg” samt de s.k. pälsverken hermelin och gråverk. Undantagsvis, kan därtill även färgerna purpur och brunt påträffas som tinkturer.⁹

Ovanpå skölden vilar hjälmen, vilken förekommer i flera utföranden. Adel för en öppen hjälm med byglar till vilken en medaljongprydd halskedja hör. Ofrälse begagnar sig av en sluten hjälm. In på början av 1400-talet nyttjades den tidigare kittelhjälmen. Hjälmen, vanligen silverfärgad mot rött innanmäte¹⁰, är vänd åt heraldisk höger¹¹ alternativt centrerad *en face*. Friherrliga sköldar bär i regel två hjälmar, och grevliga tre, varpå de yttre vinklas en aning inåt. På hjälmen tillkommer sedan en hjälmprydnad – eller crest – som inte sällan består av själva sköldemärkets mest särpräglade element. Hjälmprydnaden binds samman med hjälmen av en hjälmbindel – även kallad vulst – ur vilken även hjälmtäcket faller ut. I högadliga vapen insätts i regel, i stället för vulsten en hjälmkrona. Särskilt hjälmtäcket – också kallat lövverket – har utvecklats

⁸ Andersson, a.a., s. 15.

⁹ Andersson, a.a., s. 15.

¹⁰ Öppen hjälm kan dessutom ha gyllene byglar.

¹¹ Heraldisk höger, *dexter*, och heraldisk vänster, *sinister*, svarar motsatsvis mot betraktarens höger och vänster. Se: Andersson, a.a., s. 21.

till att ofta avtecknas med svepande, vidlyftiga stildrag. Hjälmtäcke och hjälmbindel återges i livréfärgerna.¹²

Vidare, kan konung, kronprins, hertig (eller furste), greve, friherre och obetitlad adel föra en sköldkrona specifik till dennes rang. En sådan ersätter hjälm och hjälmprydnad, är avbildad i guld och täcker skölden ovanför. Dessa högdagliga och furstliga vapen kan dessutom stå på ett postament med så kallade sköldhållare på. Dessa kan vara både djur eller människor – en på var sida vapnet.¹³

2.3 Blasonering

Som tidigare nämnts, består inte ett heraldiskt vapen av en fast form, utan bestäms i stället utifrån dess innehåll. Det moment där innehållet förklaras kallas för blasonering. Detta är den instruktion som avgör hur vapnet ser ut i heraldiska termer, och följer vissa regler. Bland annat kan nämnas att vapnet *blasoneras* i en viss ordningsföljd; först framställs sköldemärket, följt av hjälmen med hjälmtäcket, hjälmbindeln och hjälmprydnaden och slutligen rangattribut samt i förekommande fall valspråk. Allting ska skrivas kort och koncist med rätt ordval – utöver heraldiska facktermer kan vissa vardagliga ord inneha en från normalt språkbruk avvikande betydelse. Som exempel kan nämnas att heraldiskt höger och vänster benämns dexter och sinister, vilka svarar motsatsvis mot betraktarens höger och vänster, då bilden är tänkt ur sköldbärandens perspektiv. Vidare, kallas dexter sida för sköldens framkant, då detta ska avspegla riktningen man rider mot, varför bland annat hjälmen också är vänd åt dexter¹⁴. Detta är exempel på vissa regler som är allmängiltiga. När det kommer till sköldemärken är det underförstått att en figur eller en linje är positionerad eller dragen på ett icke avvikande vis, så länge inte annat närmare anges.¹⁵

Blasoneringen är en av heraldikens absoluta grundpelare, som upprätthåller regeltillämpningen tack vare dess universellt gångbara terminologi.

¹² Andersson, a.a., s. 15 ff.

¹³ Andersson, a.a., s. 15 ff.

¹⁴ Även djurhuvuden eller liknande figurmotiv i allmänna bilder på sköldemärket riktas i regel av samma anledning åt dexter.

¹⁵ Andersson, a.a., s. 20 f.

En blasonering kan se ut som följer:

Sköld: styckad, första fältet två gånger kluvet och två gånger delat i blått och silver, andra fältet av guld.

Hjälm: sluten, med hjälmtäcke invändigt av guld och utvändigt blått, hjälmbindel av guld och blått samt som hjälmprydnad ett uppstigande lejon av guld.¹⁶

¹⁶ Cit. Andersson, a.a., s. 20.

3 Uppkomst och spridning

3.1 Historisk bakgrund

Prydda sköldar, fälttecken och andra igenkänningsattribut förekommer historiskt i olika kulturer världen över. Heraldiken utmärker sig som ett arteget västerländskt identifieringssystem och skiljer sig från andra kulturernas formspråk.¹⁷ Vapenbruket uppkommer i England, Frankrike och Tyskland under 1100-talet. Till en början är det endast kungar och furstar som tar till sig konceptet. Kung Henrik I av England tilldelade år 1126 greven av Anjou det vapen som brukar tillskrivas vara det äldsta kända heraldiska vapnet¹⁸¹⁹. Efter detta dröjer det inte länge innan heraldiken får fäste runt om i Europa.²⁰ Anledningarna därtill är flera och kommer redogöras för i det följande.

Inledningsvis, har en av orsakerna sin grund i att rustningar vid medeltidens början täcker allt mer av kroppen i järn. Riddare började använda den s.k. kittelhjälmen som dolde ansiktet. För att skilja vän från fiende fordrades särskiljande element, såväl på slagfältet som utanför, varför man färglade bl.a. skölden och hästens schabrak med enkla motiv i kontrasterande färger, samt utsmyckade hjälmen med tydliga kännetecken.²¹

I enlighet med feodaltidens uppfattningar passerar faderns mark och titlar tillika vapenmärke ned agnatiskt – till sonen – vid arv²². Vidare, kan konstateras att läskunnigheten under denna period var mycket låg i Europa. I stället för skriftliga signaturer användes därför sigill i stor utsträckning från 1000-talet och framåt. Det föll sig då naturligt att använda det vapen man annars brukar som kännetecken i sitt sigill. Även detta bidrog till spridningen av heraldik runt om i Europa.²³

¹⁷ Bäckmark, Magnus; Wasling, Jesper, *Heraldiken i Sverige*, Lund 2001, s. 18.

¹⁸ På blåmålad sköld, sex lejon av guld, ställda tre över två över ett.

¹⁹ För svensk del är ett sigill från 1219 det äldsta kända vapnet. Se Andersson, a.a., s. 6.

²⁰ Bäckmark; Wasling, a.a., s. 18.

²¹ Bäckmark; Wasling, a.a., s. 19, Andersson, a.a., s. 5.

²² Detta gäller även för vasaller, där vasallen ofta upptog ett vapen inspirerat av, eller snarlikt, sin furstes för att markera varandras avhängighet till varandra, se Bäckmark; Wasling, a.a., s. 19.

²³ Bäckmark; Wasling, a.a., s. 19 f.

Under korstågen på 1100-talet förenades riddare av olika nationaliteter och kulturer under gemensam flagg. Ute i fält ägde ett stort informationsutbyte rum, vilket resulterade i att seder, vanor, språk, krigskonst m.m. bibringades riddarna hem. Inte minst heraldiken fick tack vare detta genomslagskraft även i länder där vapenbruk tidigare inte förekommit.²⁴

Ytterligare en faktor att ta hänsyn till vad gäller heraldikens tillkomst och utbredning är riddartorneringarna. Dessa tar avstamp i 1000-talet och utvecklas sakteligen till att bli allt mer omfattande och reglerade. Det är här heraldiken utvecklas till att bli ett universellt system och en vetenskap, med härolderna som normbärare.^{25 26}

I samband med feodaltidens ridderliga ideal fästs även större fokus på individualitet. Ens egen familj och person premieras framför den kollektiva tillhörigheten. Symbolhandlingar blir viktiga uttryck för ära och hövskhet. Rika och inflytelserika familjer vill kunna visa att de är just det, och ett starkt incitament till att bistå ekonomiskt till t.ex. takmålningen i en kyrka kan vara att sedan få sätta upp sitt släktvapen i kyrkan som bekräftelse på gärningen; immateriella värden blir viktigare.²⁷

3.2 Romersk rätt

Under 1000-talet ökade städernas välstånd. Detta medförde att juridiken återupptogs. Den romerska rätten – *ius civile* – bildade tillsammans med den kanoniska rätten – *ius canonicum* – den subsidiära rättskällan *ius commune*.²⁸ I Bologna växte universitetsväsendet fram i och med studiet av det nu återupptäckta *Corpus Juris Civilis*. Under denna period och in i 1300-talet, kallades rättsvetenskapsmännen *glossatorer*. Dessa tillhörde skolastiken och lade stor vikt vid auktoritet i texter. Tack

²⁴ Bäckmark; Wasling, a.a., s. 19.

²⁵ Bäckmark; Wasling, a.a., s. 20.

²⁶ Andersson, a.a., s. 6.

²⁷ Bäckmark; Wasling, a.a., s. 20.

²⁸ Bellomo, a.a., s. 55 ff.

vare glossatorernas studium av *ius commune* frambragtes en professionell juristkår, vilken lade grogrunden för den europeiska rättskulturen²⁹.

I takt med att rättskulturen utvecklades växte det under 1300-talet fram en ny kår rättsvetenskapsmän – konciliatorerna³⁰. Dessa var mer praktiskt lagda och inte lika bundna vid auktoritativa texter. De författade självständiga analyser till enskilda rättsliga frågor – *commentaria*. Av dem var den mest framstående Bartolus de Saxoferrato.³¹

Bland annat arbetade han med förhållandet mellan *ius commune* ”den lärda rätten”, och *ius proprium*, den inhemska sedvanerätten³². Genom att tolka in rättsregler och -principer från *ius commune* in i *ius proprium* lyckades konciliatorerna, bland dem Bartolus, förena de två läror på ett sätt så att det ena inte längre var subsidiärt i förhållande till det andra, och utan att *ius commune* obstruerade tillämpningen av sedvanerätten. Dessa läror spreds sedan vidare runt om i Europa med de studenter som studerat i Bologna.³³

3.3 Tractatus de Insigniis et Armis

Immaterialrätt och vapenrätt var områden som tidigare inte funnits i romersk rätt, men som kom att utvecklas i *ius commune*. Bartolus blev den förste att avhandla ämnet i sitt verk *Tractatus de Insigniis et Armis* (hädanefter kallat *De Insigniis*).³⁴ Skriften är indelad i två delar, dels en om rättsliga aspekter kring heraldik, dels en som enbart berör heraldiska frågor. Med *De Insigniis* lade Bartolus grunden för heraldik som en vetenskap. Verket gavs ut 1358 av Bartolus de Saxoferratos svärfar Nicola Alessandri, varvid viss kritik sedermera utvecklats kring vem som är upphovsman till vilken del, och i vilken utsträckning. Av vad som går att utröna synes framgå att Bartolus

²⁹ Sunnqvist, Martin, *Släktvapenrätt – en jämförande studie av den historiska och nutida, engelska, tyska och svenska rättsliga regleringen av släktvapen och dess förhållande till varumärkesrätten*, Examensarbete, Lunds Universitet 2001, s. 28 f.

³⁰ Konciliatorerna är även kända som rådgivare, kommentatorer och postglossatorer.

³¹ Bellomo, a.a., s. 147.

³² Med den lärda rätten avses *ius commune* – den romerska rätten och den kanoniska rätten – samt förfarandet vid tillämpningen av densamma. Se: Modéer, a.a., s. 15.

³³ Bellomo, a.a., s.190 ff.

³⁴ Sunnqvist, a.a., s. 29.

huvudsakligen står som författare till den första delen och svärfadern skrivit den andra delen. Jur. dr. Martin Sunnqvist anför att ”oavsett vem som har bidragit med vad i *De Insigniis*, har skriften – betraktad som ett verk av Bartolus – haft stor auktoritet ända till nutid.”³⁵

I *De Insigniis* såg Bartolus ett nära samband mellan namnrätt och vapenrätt – båda är medel för att identifiera personer. Följaktligen var ingen förhindrad att föra vapen, oavsett samhällsklass eller stånd. Detta berodde på att heraldiska symboler redan nyttjades av såväl judar som bönder i 1300-talets Italien. Detta gick inte utan kritik, men resulterade i att ett släktvapen inte i sig innebar adelskap. Ett vapen kunde antingen *förlänas* av en kung eller länsherre, eller *antas* av en privatperson själv. Ett förlänat vapen svarade mot ett högre anseende och skyddade mot andras anspråk på ens eget vapen; uppstod tvist om ett förlänat vapen uppbar den vars vapen var äldst bäst rätt. Detta kunde bevisas med hjälp av ett vapenbrev. Lyckades man inte fastställa ålder, vann den som fått sitt vapen förlänat, såtillvida inte någon av parterna var av högre rang än den andre.³⁶

Till förlänade och antagna vapen såg Bartolus en tredje kategori: vapen och insignier som indikerade ämbete eller rang, till exempel biskop eller kung. Dessa fick inte brukas av obehöriga. Som en gest i att visa underkastelse eller tillhörighet gavs dock möjlighet att införa ens herres vapen i sitt eget.³⁷

Vidare kan nämnas, vad beträffar vapenrätt rent straffrättsligt, att vapen uppsatta i någons ära skulle förstöras om denne stadsförvisades på grund av förräderi.^{38 39}

Utöver det som nämnts hittills, resonerade Bartolus även kring huruvida ett innehav av ett vapen medförde en ensamrätt till det, med argument tagna från *Digesta*. Namnrätten gav att det var fritt att uppta annans namn, och att det inte fanns några begränsningar i hur många som samtidigt kunde bära samma namn. Till detta anförde han att en ensamrätt inte borde kunna skapas enbart genom att vara först att anta ett vapen,

³⁵ Cit. Sunnqvist, a.a., s. 31, första stycket, första meningen.

³⁶ Sunnqvist, a.a., s. 33.

³⁷ Sunnqvist, a.a., s. 32 f.

³⁸ Detta skrev Bartolus inte i *De Insigniis*, utan i sin kommentar till *Digesta*.

³⁹ Sunnqvist, a.a., s. 33.

eftersom immateriella rättigheter kunde användas av flera parallellt, och denna princip snarare riktade sig mot föremål som begränsades av att endast kunna ägas eller brukas av en person i taget. Ytterligare stöd för sin sak fann Bartolus i att vapen skapades utifrån allmänna tecken, och därför var olika på grund av ursprung trots att de var identiska till det yttre. En ensamrätt kunde endast utsträckas till att täcka situationer där andra använde ditt vapen på ett för dig menligt sätt. Inverkade användandet av vapnet menligt även på tredje part hade denne rätt att föra talan, och i ett scenario som innebar allmän skandal eller resulterade i sammanblandning hos invånarna kunde även domstol förhindra handlandet⁴⁰. Baserat på detta, kunde alltså talan inte väckas mot någon som förde likadant vapen från annat land, då avståndet i sig borde utgjort hinder för vapenbruket att anses inverka menligt på din person. Kom parterna i stället från samma land och den ene upptagit vapnet för att påbättra sitt anseende, var det fullt möjligt att väcka talan i domstol. Som nämnts ovan gavs den fördel som hade högst rang, förlänats vapnet eller först antagit vapnet.⁴¹

Parallellt med vapenrätten utvecklades också det som vi idag känner som varumärkesrätt. Hantverkare märkte sina varor på olika sätt för att varorna skulle gå att spåra tillbaka till tillverkaren. Var hantverkaren skicklig blev märkningen ett uttryck för kvalitet. Utnyttjades dennes stämpel och därmed renommé på ett skadligt eller annars förväxlingsbart vis av annan hantverkare, kunde detta förhindras i domstol.⁴²

För att ta upp en annan åsiktsbildning, bör den av Baldus de Ubaldis redogöras för. Baldus var Bartolus mest framstående elev⁴³, och menade på att ett vapenmärke snarare var ett identifikationsmedel för individens kollektiv – till exempel slakten – än individen själv. I och med detta skulle vapenrätten då vidgas utöver analogin till namnrätten. På samma vis som sin läromästare ansåg han att den som först upptagit ett vapen hade bäst rätt till det, men räknade inte bara in vapnets ålder utan intolkade även att det var ett privilegium att först ha fört vapnet.

⁴⁰ Genom analogi till *Codex*.

⁴¹ Sunnqvist, a.a., s. 33 f.

⁴² Sunnqvist, a.a., s. 34.

⁴³ Sunnqvist, a.a., s. 29.

Sammantaget förespråkade Baldus ett egentligen starkare skydd för heraldiska vapen än vad Bartolus stod för.⁴⁴

I *De Insigniis* anförde Bartolus vidare att, vapen skulle ärvas genom börd i nedstigande led på manssidan – *agnatiskt*. Detta innebär att ett vapen nedärvs från fadern till dennes söner och döttrar, men att det endast är sönernas barn som i sin tur tar över vapnet. Kognater eller ingifta män kan inte ta emot vapnet som sitt eget. Detta utgår från det romersk-rättsliga begreppet *familia* som innefattade de som ingick i samma hushåll. Utifrån *familia* baserades sedan släktskap i agnatiska led. Var slakten stor, menade Bartolus att viss differentiering i form av inlägg i det ursprungliga vapnet var acceptabelt. Kvinnor som ärvt sin faders vapen kunde dessutom föra en delad sköld med faderns vapen på ena sidan och makens vapen på den andra. På så sätt skiljer sig successionen av släktvapen från varumärken, som i stället för att ärvas är kopplade till näringsverksamhet och övergår till förvärvaren vid ett ägarbyte.⁴⁵

⁴⁴ Sunnqvist, a.a., s. 34.

⁴⁵ Sunnqvist, a.a., s. 34 ff.

4 Sverige

4.1 En bakgrund

De judiciella strömningarna i Europa nådde sedermera Sverige. Även här använde man sig av *ius proprium* – den inhemska sedvanerätten – och *ius commune* – den romerska och kanoniska rätten – som rättskällor.⁴⁶ Med kung Magnus Eriksson fick hela Sverige en landslag och en stadslag omkring år 1350. År 1442 lät kung Kristoffer stadfästa landslagen efter att ha reviderat den. Kristoffers landslag var gällande rätt ända fram till 1734 års lag.⁴⁷

1279-1280 samlades makthavarna i landet på Alsnö, en symboliskt viktig plats belägen bredvid Birka. Stormännen avhandlade flera viktiga punkter under mötet. Det för tiden antagligen mest betydande var att införa ett världsligt frälse. Biskopar och klerker var vid denna tidpunkt redan befriade från skatt ("frälse"). Kung Magnus Birgersson deklarerade "[att] alla dem som tjänar kungen med råd och hjälp ska ha ära av det och därför ger vi alla våra män här samlade och vår käre bror Bengts män fria från kunglig rätt", och sade vidare "[att] vi vill också att alla män som tjänar till häst att de skall ha samma frihet vem de än tjäna."⁴⁸ Med fri från "kunglig rätt" avses frihet från skatt, och innefattar alltså alla som ställde upp i krigstjänst med häst – *ett funktionellt frälse*. Även om Sverige sedan tidigare haft adel, eller i vart fall stormän, så blev Alsnö stadga adelns stiftelseurkund och räknas därför ofta som startskottet för svensk adel.⁴⁹ Ännu fanns dock inga skrivna regleringar om vapenrätt för svensk del.⁵⁰

1500-talets början präglades av absolutism och romerskrättsliga förvaltningsprinciper. Gustav Vasa tog under en period intryck av detta, varvid stora omdaningar i den svenska administrationen arbetades igenom. Tillsammans med sina söner, genomförde Gustav Vasa

⁴⁶ Modéer, a.a., s. 65.

⁴⁷ Modéer, a.a., s. 46 o. 56 f.

⁴⁸ Cit. Eriksson, Bo, *Svenska adelns historia*, Norstedts, Stockholm 2011, s. 63.

⁴⁹ Eriksson, Bo, a.a., s. 63-69., Häthén, Christian, *Stat och straff. Rättshistoriska perspektiv*, Christian Häthén och Studentlitteratur 2004, s. 39.

⁵⁰ Sunnqvist, a.a., s. 102.

reformer i svensk lagstiftning med feodala inslag, som gav kronan mer makt och rikedomar. Bland annat blev Sverige ett protestantiskt arvkungadöme. Under 1500-talet började släktvapenrätt dryftas i juridiska termer.⁵¹

Under 1600-talet nådde den så kallade judiciella revolutionen Sverige. Jurister fick i allt större omfattningen roller i domstolar och förvaltning. Hovrätten infördes 1614, varpå kungen blev sista instans 1615. Vidare, blev sedvanerätt och praxis från övre instans bindande. Jämfört med på 1500-talet så öppnades nu Sverige upp, och europeiska influenser strömmade in. Bland annat utreddes Sveriges konstitution, och den romerska rätten fyllde i luckor i svensk lagstiftning med hjälp av utländska jurister.⁵² Avslutningsvis, fick vi under denna period ett utökat rättsligt system kring vapenrätten i Sverige.

4.2 Svensk vapenrätt

Det finns inga belägg för att *De Insigniis* studerats i Sverige, eller ens förekommit i svenska juridiska bibliotek. Däremot är det fastställt att andra verk, som i varierande grad tog till sig Bartolus idélära, funnits i Sverige. Bland dem kan nämnas *Dissertatio de Insignibus Eorumque Iure* skriven av Sebastian Fesch 1672 i en upplaga från 1727.⁵³

Under medeltiden var som nämnts den vapenrättsliga regleringen knapphändig. Efter Alsnö stadga, 1280, var Magnus Eriksson i behov av att bokföra frälset. Därför började man under hans styre utfärda frälsebrev, som även fungerade som en bekräftelse för adelsmännen att de var just adelsmän. Vid förlänande av adelskap under 1400-talet får förstås att frälsebrevet även innehöll en beskrivning och en bild av hur vapnet såg ut. Det äldsta kända frälsebrevet förlänades Björn Pålsson till Kodbolsta – ”och hans echte afkomma sådant wapn, skiöld och hielm, såm här wti dhette vårt öpne breff skriffne ähre och målatte ståhr”⁵⁴ – av Erik av Pommern den

⁵¹ Sunnqvist, a.a., s. 102.

⁵² Modéer, a.a., s. 79 ff., Häthén, a.a., s. 80 ff.

⁵³ Sunnqvist, a.a., s. 103.

⁵⁴ Cit. Lindgren, Uno, *Heraldik i svenska författningar*, Håkan Ohlsons boktryckeri, Lund 1951, s. 19.

1 september 1420. Det ska tilläggas att all adel inte förde vapen, men att det stod frälse som ofrälse fritt att själv anta ett vapen.⁵⁵

I ett led att säkra tronen lyckades Erik XIV förmå sina bröder att avstå den hertiglaga rättigheten att förläna adliga vapen. Detta fastslogs på riksdagen den 14 april 1561 i Arboga. Bröderna Johan och Magnus var vid tillfället bara barn, varvid en tvist kring detta blossade upp några år senare, och bestämmelsen fick förnyas vid riksdagen i Vadstena den 13 februari 1587. I anslutning till Johan III:s trontillträde 1568, infriade han vissa löften han avlagt till adeln. Den 9 juli 1569 utfärdades privilegier som innebar att adelsman som inte var i stånd att fullgöra sin vapentjänst till häst kunde överlåta sitt gods åt annan, utan att ”miste theris skiöldh och vapn”⁵⁶ – det vill säga förlora sitt adelskap. Adeln hade alltså övergått från att ha varit ett *i princip* öppet stånd för den med jordegendomar, till att nu vara beroende av förläning av adelskap från kungen. Dessutom var adeln inte längre strikt tvungen att äga jord eller vara i stridbart skick för att behålla sitt adelskap.⁵⁷

I och med Gustav II Adolfs riddarhusordning av den 6 juni 1626 ägde hädanefter endast kung rätt att upphöja någon till adel eller förbättra dess rang. Detta blev den slutgiltiga stoppunkten i frälsets utveckling mot ett slutet stånd. Vidare stadgades att den upphöjde skulle infinna sig vid riddarhuset för att där låta immatrikulera sig⁵⁸, och vidare var det förbjudet att uppta annans ättenamn eller -vapen, oavsett om släkten levde eller var utdöd. I en resolution av den 22 juli 1664 kunde dessutom utläsas att den som först antog ett vapen ägde bäst rätt till det.⁵⁹

Förutom frälset i kyrkan och i adeln, fanns ytterligare en grupp som varit skattebefriade sedan medeltiden – bergsmän i bergslagen. Bland dessa ville Gustav II Adolf skapa ett eget bergsfrälse. Planen fullbordades aldrig – endast en bergsman adlades – men, intressant är att det i dennes adelsbrev från 1621 föreskrevs att det till vapnet skulle höra ”een lyckt

⁵⁵ Lindgren, a.a. s. 19.

⁵⁶ Cit. Lindgren, a.a., s. 32.

⁵⁷ Lindgren, a.a., s. 31 ff.

⁵⁸ Det vill säga registrera sig i riddarhusets matrikel som adelsman.

⁵⁹ Lindgren, a.a., s. 43.

Tornere hielm”⁶⁰. Detta antyder att kungen ville införa en ny rang inom adeln med en specifik hjälm som kännetecken.⁶¹

1687 blev det förbjudet att vid nyadlande ta namn eller vapenbild som innehåller ordet, respektive motivet krona, utan att först ha fått tillstånd av kungen.⁶²

Borgerliga vapen hade, som nämnts, använts av ofrälse sedan medeltiden och under 1600-talet sker ett uppsving i brukandet av dessa. Sedan 1500-talet skiljde sig borgerliga vapen från adliga på så sätt att de sistnämnda ofta krönte skölden med rangkrona och framförallt förde öppen hjälm. Det var dock inte ovanligt att ofrälse tillskansade sig adliga särmärken i sina vapen eller helt sonika använde utdöda släkters namn eller vapen. Med anledning av detta hade adeln påkallat besvär angående brukandet av utdöda ätters namn och vapen, varpå det den 23 december 1682 avfattades en resolution, som dessvärre inte angrep vapenfrågan, utan enbart berörde användandet av utdöda släkters namn. 25 år senare, vid riksdagen 1697 begärde adeln att otillbörligt bruk av adelsvapen skulle förbjudas vid vite. Året därpå, 1698, svarade Karl XII i en resolution att missbruket ”wara oanständigt”⁶³, och lät meddela att deras oro var beaktad, utan att avge egentligt besked om huruvida ett förbud var för handen eller ej. I sammanhanget bör nämnas, att Åbo hovrätt 1629 avgjort ett mål om missbruk av adelsvapen i samband med en begravning av en ofrälse, där man placerat dennes vapen över graven och i övrigt förrättat begravningen med adlig procession och tillhörande ceremonier. Domstolen meddelade att vapnet skulle nedtagas och förstöras.⁶⁴

Efter 1730 tilltog ofrälsets klandervärda vapenbruk på grund av en kommentar i den nyutkomna upplagan av stadslagen angående den ovan nämnda resolutionen från 1698, som lød: ”Men öpen hielm, Crono och wapn kunna de saklöst bruka i sina signeten, emedan inge förbud der om utgångne äro”⁶⁵. Kommentarens förtydligande om riskfriheten i att ta till sig

⁶⁰ Cit. Lindgren, a.a., s. 44.

⁶¹ Lindgren, a.a., s. 44.

⁶² Lindgren, a.a., s. 40 o. 45.

⁶³ Cit. Lindgren, a.a., s. 45.

⁶⁴ Lindgren, a.a., s. 44 f., Se särskilt: Lindgren a.a., fotnot 49 s. 45.

⁶⁵ Cit. Lindgren, a.a., s. 53.

adliga attribut i vapen medförde ett ökat användande av detsamma, vilket föranledde kung Adolf Fredrik att utfärda Kongl. Maj:ts Nådige Förordning av den 10 aug. 1762 Emot Adelig Skölds eller öpen Hjelms brukande af Ofrälse Män. Denna stadgade ”at then Ofrälseman, som hädanefter finnes bruka Adelig Sköld eller öpen Hjelm uti sit Pitzskier, skal therföre böta Femhundra Daler Silfwermynt”⁶⁶. Viktigt att betona är att förordningen inte förbjuder ofrälse från att föra vapen – så länge de inte innehåller adliga attribut. Dessutom har denna förordning fortfarande inte upphävts, och Lindgren menade 1951 att den fortfarande var gällande rätt.⁶⁷

Till förordningen är två rättsfall kända. Det ena handlar om häradshövdingen Laurin, som använde adlig sköld och öppen hjälm i sitt sigill. Det visade sig att Laurin hade en oriktig uppfattning om att tillhöra den adliga ätten Laurin. Följaktligen hade han gjort intrång i annans vapenrätt, men undslapp böter eftersom han ansett sig vara adelsman i god tro, med förmaningen från rätten att det ”åligger honom, at hädanefter ställa sig till Högstberörde Kongl. Förordning til underdånig efterrättelse, så kärt honom är, at de deruti utsatte böter undgå”⁶⁸.⁶⁹

Vidare, avgjordes ett mål om rätt till vapen med öppen hjälm i fallet von Sydow 1767. von Sydow menade att han var berättigad att föra vapnet eftersom han härstammade från en preussisk adelsätt med samma namn. Som intyg ingavs till rätten en handling från magistraten i Johannesburg, Preussen. Handlingen innehöll en berättelse från en släkting till von Sydow som förklarade att han tillhörde ätten. Rätten uppfattade dock aldrig att dokumentet endast bestod av en nedskreven utsaga, utan uppfattade det som ett officiellt intyg från magistraten, varpå von Sydow frikändes, eftersom rätten att föra öppen hjälm tillkommer såväl utländsk som svensk adel. Följaktligen prövades inte ensamrätten till det von Sydowska vapnet, men det kan tänkas att den tyska släktingens uttalande innebar ett medgivande för von Sydow att föra vapnet i Sverige.⁷⁰

⁶⁶ Cit. Lindgren, a.a., s. 53.

⁶⁷ Lindgren, a.a., s. 52 f.

⁶⁸ Cit. Lindgren, a.a., fotnot 34, s. 53.

⁶⁹ Lindgren, a.a., fotnot 34, s. 53.

⁷⁰ Sunnqvist, a.a., s. 113 f.

En anledning till att praxisen till 1762 års förordning är så ringa ligger i Riddarhusets organisation; släktregistret av svensk adel var så omfattande att det svårt att under osanna premisser ta till sig annans namn och sköld.⁷¹

I samband med 1762 års förordning stadfästes en ny riddarhusordning, som saknade det skydd för adliga vapen som fanns i 1626 års riddarhusordning. 1778 återinförde dock Gustav III den äldre riddarhusordningen, varmed vapenskyddet inträdde på nytt.⁷²

Enligt förordningen av den 8 maj 1775 infördes ett krav på att nyblivna adelsmän, friherrar och grevar var tvungna att anmäla sig till introduktion⁷³ i Riddarhuset innan de fick börja använda sig av deras förlänade titlar och vapen. Denna inskränkning föreskrevs dessutom i ett kungligt brev från den 24 maj 1800.⁷⁴ 1866 års riddarhusordning antogs parallellt med den nya riksdagsordningen, och innehöll en snarlik bestämmelse om introduktionskrav, fast med en tidsfrist om två år. Vid utebliven introduktion förverkades rätten till såväl titel, som vapen.⁷⁵

I 1809 års regeringsform infördes i 37 § att nyförlänad adlig, friherrlig eller grevlig värdighet enbart tillkom en man åt gången – och dennes hustru. Således fick bara en person uppbära släktens rang i titel och vapen. Detta ärvdes sedan till äldste sonen när fadern avled, i stället för att erhålla värdigheten från födseln – genom börd. Huvudmannens agnatiska efterkommande ägde rätt att uppbära familjens sköld och hjälmprydnad, men rangattributen var förbehållna den som innehade titeln och dennes maka.⁷⁶

Ur riksheraldikerns instruktion från 1813 kan utläsas att skillnad gjordes på adels-, friherre, och grevekronor. Adelsmän kunde begära lov hos kungen för att få förse sin hjälm med krona eller ha sköldhållare i vapnet, annars var regeln att de endast skulle ha en hjälm med

⁷¹ Sunnqvist, a.a., s. 123.

⁷² Lindgren, a.a., s. 53 f.

⁷³ Att introduceras innebär enkelt uttryckt att man betalar för den kopparplåt, varpå ens ättenummer och vapen påmålas, som sedan hängs upp i Riddarhuset. Man skiljer i Sverige på introducerad adel och ointroducerad adel.

⁷⁴ Lindgren, a.a., s. 54.

⁷⁵ Lindgren, a.a., s. 67.

⁷⁶ Lindgren, a.a., s. 66 f.

hjälmtäcke. Vidare framgår att friherrar skulle bruka två hjälmar med friherrliga kronor, medan grevar hade tre hjälmar med grevliga kronor, och i vapnen hade både friherrar och möjlighet att lägga till sköldhållare.⁷⁷

Vidare, bör en passage i förarbetena till Sveriges första varumärkeslag⁷⁸ från 1884 nämnas. Till 4 § 3 mom. som handlar om registreringshinder för varumärke skrevs: ”Att enskilda vapen och märken kunna registreras, om icke enskilds eller familjens rätt derigenom trädes för nära, följer af de begagnade ordalagen.”⁷⁹ Detta borde inneburit att släktvapen kunde utgöra hinder för registrering av varumärken.⁸⁰

Avslutningsvis, kan nämnas att efter ständsrepresentationens avskaffande utnyttjade kungen alltmer sällan sin rätt att förläna värdigheter. Den siste att adlas var Sven Hedin 1902.⁸¹ Adelns privilegielagstiftning har avskaffats efterhand under 1900-talets andra hälft fram till 2003.⁸²

⁷⁷ Kongl. Majts nådiga Instruction, hvarefter den tillförordnade Riks Heraldicus hafver sig att rätta; gifven Stockholms slott den 11 mars 1813, 6-11 §§, i Lindgren, a.a., s. 105 f

⁷⁸ Lag (SFS 1884:29) om skydd för varumärken.

⁷⁹ Cit. Sunnqvist, a.a., s. 134.

⁸⁰ Sunnqvist, a.a. s. 134.

⁸¹ Lindgren, a.a., s. 67.

⁸² Se Erik Tersmeden, *Riksdagsbeslut om adelns offentligrättsliga status* på http://riddarhuset.se/images/adelstallning/Adelns_offrstatus.pdf.

5 Steninge slott

Som tidigare framlagts är lagstiftning, praxis och doktrin kring släktvapenrätt i generellt sett tunn i Sverige, inte minst vad avser gränsområdet mot varumärkesrätt. I modern tid finns dock ett rättsfall ifrån 2009 som ställer frågornas bundenhet till varandra på sin spets och klargör rättsläget något – *Steninge slott*⁸³.

Klagandesidan⁸⁴ ville driva igenom ett upphävande av ett figurvarumärke⁸⁵ som i stor omfattningen påminner om familjen Gyllenstiernas släktvapen – en gyllene sjuuddig stjärna i blått fält⁸⁶. Stjärnan är gemensam för samtliga ättegrenar, men har förts såväl stående som störtad – den numera utdöda grenen Gyllenstierna af Steninge förde den störtad⁸⁷. Såväl släktvapnet som varumärket innehöll alltså en sjuuddig stjärna, båda hade stjärnan placerad på en sköld. Till vapnet hade Steninge Slott AB, hädanefter kallat Steninge Slott, fogat siffrorna 1705 i nederkant på skölden och vidare, placerat en krona ovan vapnet.⁸⁸

Carl Gyllenstierna lät uppföra Steninge slott efter att ha upphöjts till greve 1687, vilket stod färdigt år 1705. Numera är slottet föremål för näringsverksamhet. Vid tidpunkten för prövningen, förekom släktens vapen såväl inne i byggnaden som runt om i slottsparken. Med detta till grund, framhöll klagandesidan det som uppenbart att Steninge Slott AB använt det gyllenstiernska vapnet som förlaga till sitt varumärke.

Samtliga klagande anförde att Steninge Slotts varumärke var ägnat att uppfattas som släktnamnet Gyllenstiernas vapen. Vidare menade Sunnqvist och P.G. tillsammans med Gyllenstiernska släktföreningen att varumärket stod i strid med lag eftersom ägarna till Steninge Slott ej var av grevlig värdighet trots att varumärket var utsmyckat med en grevlig rangkrona, vilket skulle strida mot den kungliga förordningen av den 10

⁸³ Patentbesvärslättens dom i mål nr 04-031.

⁸⁴ Riksarkivet, Gyllenstiernska släktföreningen, Martin Sunnqvist och P.G.

⁸⁵ Patent- och registreringsverkets ärende nr. 337.718; Se bilaga B.

⁸⁶ Se bilaga C.

⁸⁷ http://joomla.heraldik.se/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=322:inrang-i-gyllenstiernas-vapenraett&catid=27:allmaen-heraldik&Itemid=50.

⁸⁸ Patentbesvärslättens dom i mål nr 04-031, s. 2.

augusti 1762. Vidare, anfördes bland annat att Steninge Slotts varumärke var vilseledande gentemot allmänheten, och att varumärket var förväxlingsbart, i det att familjen Gyllenstiernas släktvapen såsom ett eget varumärke var inarbetat och välkänt. Utöver detta åberopade Riksarkivet, som en självständig grund för talan, att det kunde få ”förödande konsekvenser för det immateriella kulturarv som den adliga heraldiken utgör” om registreringen bestod. Steninge Slott bestred att det förelåg hinder mot varumärkesregistrering på någon av de anförda grundera.⁸⁹

I Patent- och besvärsträtten (PBR) uppkom frågan huruvida Riksarkivet egentligen hade talerätt i målet, eller ej. Martin Sunnqvist och P.G. anförde att de skulle ansluta sig till vad Riksarkivets skulle ha åberopat, utifall att de inte skulle ha någon talerätt. I domskälen konstaterar domstolen att statlig myndighet inte har rätt att överklaga annan myndighets beslut utan att sådan klagorätt är särskilt föreskriven, och att sådan föreskrift för Riksarkivet inte fanns vad gäller överklagande av Patentverkets varumärkesbeslut.⁹⁰

Vidare, framfördes att det visserligen finns vissa situationer där Riksarkivet såsom specialistmyndighet ska rådfrågas i heraldiska spörsmål, och att Riksarkivet får vidta andra åtgärder på det heraldiska området som inte nödvändigtvis rör statliga eller kommunala vapen eller emblem. Sådan rådgivning skulle dock ha begärts av PRV vid tidpunkten för registreringsförfarandet av varumärket – inte inges till PBR vid överklagandet av en sådan registrering. Dessa ”andra åtgärder på det heraldiska området” innebär inte talerätt för att bibehålla heraldiska intressen för släktvapen, eller talerätt mot beslut i varumärkesärenden. Följaktligen avvisades Riksarkivets talan.⁹¹

I sin utveckling av talan tog Martin Sunnqvist och P.G. upp att 1762 års förordning trots sin ålder alltjämt äger giltighet. De anförde även att det i förarbetena till 1884 års varumärkeslag 4 § 3 mom. uttrycktes att

⁸⁹ Patentbesvärsträttens dom i mål nr 04-031, s. 2 f. De lagrum som åberopades var 14 § 1 st. 1, 2, 3, 4, 6 i den gamla varumärkeslagen (1960:644) och Kongl. Maj:ts Nådige Förordning av den 10 aug. 1762 Emot Adelig Skölds eller öpen Hjelms brukande af Ofrälse Män.

⁹⁰ Patentbesvärsträttens dom i mål nr 04-031, s. 2 ff.

⁹¹ Patentbesvärsträttens dom i mål nr 04-031, s. 9 f.

registreringshinder för varumärke kunde bestå i att varumärket var snarlikt ett släktvapen, och att detta eventuellt kunde tillämpas analogivis även idag, eftersom det gjorts tidigare i namnrättens område. Utöver påvisande av de direkta likheterna mellan bilderna framförde de även heraldiskt relevanta synpunkter, som att sköldformen eller utförandet i övrigt inte är det väsentliga.⁹² Utöver detta anfördes bland annat att släktvapnet – tillika namnet – var känt, och fanns publicerat i diverse uppslagsverk samt offentligt registrerat i Riddarhuset sedan 1625.⁹³

I domslutet menade PBR att det inte var visat att registreringshinder för Steninge Slots varumärke var visat på någon punkt, och lämnade till slut överklaganden utan bifall. Domstolen tillade dock att ”ett vapen undantagsvis [skulle] kunna vara ägnat att uppfattas som annans släktnamn [men] det skulle [...] fordra att vapnet var allmänt känt som en viss släkts vapen.”⁹⁴ I anslutning till detta konstaterar PBR att det för att bevisa sådan kännedom inte är tillräckligt att det gyllenstiernska vapnet finns med i Nationalencyklopedin. Utöver detta menade PBR att 1762 års förordning inte var tillämplig på varumärken på så sätt som framförts.⁹⁵

⁹² Patentbesvärslättens dom i mål nr 04-031, s. 5 f.

⁹³ Patentbesvärslättens dom i mål nr 04-031, s. 4 f.

⁹⁴ Cit. Patentbesvärslättens dom i mål nr 04-031, s. 10.

⁹⁵ Patentbesvärslättens dom i mål nr 04-031, s. 10.

6 Analys och slutsatser

Inledningsvis, ska sägas att heraldiken som en egen vetenskap och sedvana har hävdats sig väl sedan Bartolus de Saxoferrato först avhandlade regleringarna på området. De stora principerna med optisk tydlighet, kontrastverkan och blasonering står sig, och tillämpas än idag. Olika hjälmar har använts, och utformningen har följt epokenas uttrycksätt. Rangkronor, sköldhållare och lövverk utvecklades. Hur vapenrätten spred sig kan vi se genom den romerska rättens framfart.

Det agnatiska systemet har speglats tydligt i adelsvapnen. Även det nära sambandet mellan namnrätt och vapenrätt har präglat framförallt den svenska adeln. Med Ridarhuset växte kontrollen över vapnen. Bartolus tanke om att en ensamrätt endast kunde ta sig till uttryck om någon förde likadant vapen på ett menligt sätt, förbigicks av ett noga bokfört registreringsförfarande. Baldus syn på vapen som en symbol för kollektivet – släkten och adeln – har tydligt tagit sig till uttryck och gjort bestående intryck i vår historia och kultur.

Även om borgarvapen förekommit längs med vägen, är det tydligt att adelns auktoritet präglat bruket. Det är där kulturen stärkts, och det är också med adeln vi idag kan se hur de rättsliga regleringarna utvecklats. Där lagstiftning och praxis för adliga vapen har varit knapphändig, kan konstateras att rättigheter för borgarvapen i Sverige lyst med sin frånvaro. Visserligen har borgarvapen alltid fått användas och antas utan tillstånd, men historiskt har vapnen sällan fortsatt användas i släkten. Det är vidare fortfarande fritt idag.

För svensk del har vi kunnat se hur förläningen av adelsvapen till slut blev en rättighet reserverad för kungen. Från Erik XIV till Johan II och Gustav II Adolf. Inträdet i frälset hade då gått från att vara en i princip öppet för den mark, till att helt styras av kungen.

Kongl. Maj:ts Nådige Förordning av den 10 aug. 1762 Emot Adelig Skölds eller öpen Hjelmns brukande af Ofrälse Män blev mer ett

principiellt ställningstagande än ett praktiskt redskap. Möjligen stävjade det ”missbruk” av adliga attribut.

Idag kan vi se i Patentbesvärsträttens dom i mål nr 04-031 – *Steninge slott* – att ensamrätten för släktvapen åtnjuter en mycket svag ställning, även i relativt kända fall. Visserligen såg PBR en möjlighet till att analogivis tillämpa namnrätt i liknande fall, men det skulle för att lyckas kräva en väldigt hög igenkänningsfaktor hos allmänheten mellan släktvapnet och släktnamnet.

I och med avvisandet av Riksarkivets talan, visar domen även att det inte finns något organ som har möjlighet att föra talan för privata släktvapen i Sverige. Att Riksarkivet kunde, och borde ha rådfrågats av PRV vid registreringsförfarandet av vapnet är till liten tröst, det får tas som tvivelaktigt huruvida PRV kommer utnyttja denna möjlighet om liknande situationer blir för handen i framtiden.

I ett led att stärka ens vapens skydd skulle man kunna registrera det som varumärke. Problematiken som uppstår här är att det går emot heraldikens grundregel – att ett vapen bestäms utifrån blasoneringen. Detta skulle resultera i mycket negativa konsekvenser för den heraldiska kulturen, och urvattna själva grundpelaren som gjort att heraldiken överlevt, nämligen att utformningen kan anpassas till tiden. Alternativet, som jag ser det, är att införa lagstiftning på området.

Bilaga A

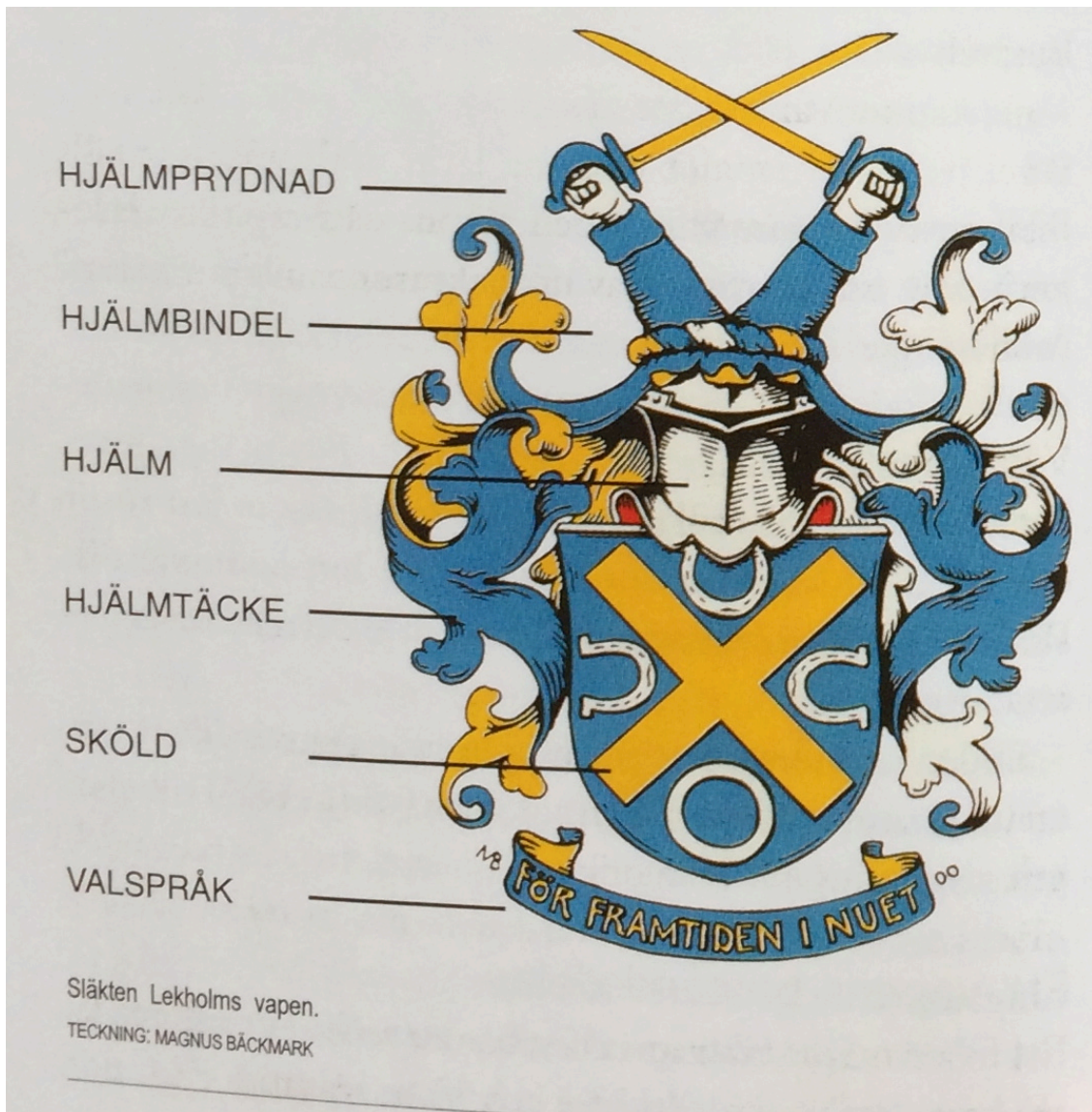

Bild hämtad från:
Bäckmark, Magnus och Wasling, Jesper, *Heraldiken i Sverige*, Lund 2001, s. 12.
Teckning: Magnus Bäckmark.

Bilaga B

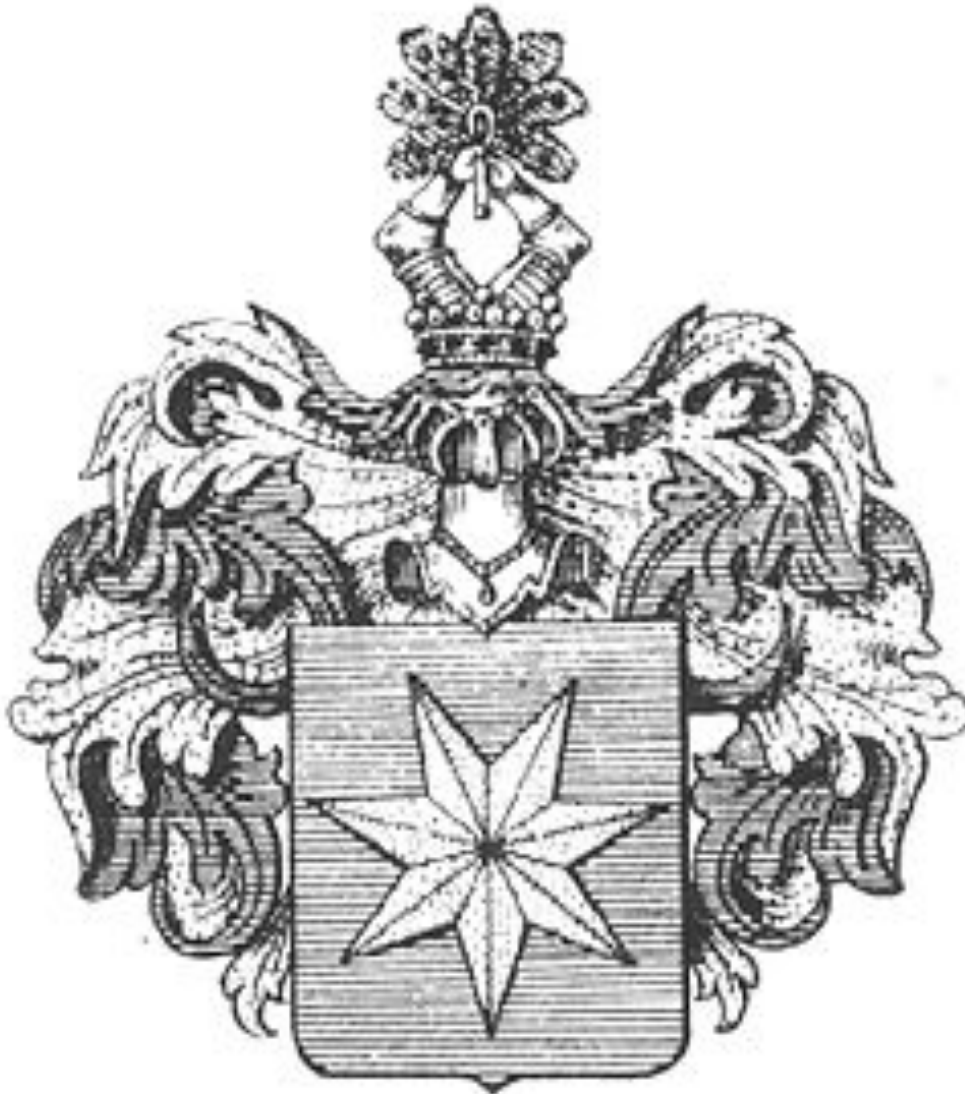

Steninge slotts varumärke.

Patent- och registreringsverkets ärende nr. 337.718

Hämtad från: bilaga till patentbesvärslättens dom i mål nr 04-031.

Bilaga C

Vapen för den friherrliga ätten Gyllenstierna *av Lundholm*,
– alltså ej Gyllenstierna *af Steninge* – den störtade stjärnan är dock
gemensam för de två ättegrenarna.

Hämtad från:

[http://sv.wikipedia.org/wiki/Nils_Gyllenstierna_\(1526%E2%80%931601\)#mediaviewer/Fil:Gyllenstierna_Lundholm_F3.jpg](http://sv.wikipedia.org/wiki/Nils_Gyllenstierna_(1526%E2%80%931601)#mediaviewer/Fil:Gyllenstierna_Lundholm_F3.jpg)
25-05-2014, kl. 22.

Käll- och litteraturförteckning

Lagstiftning

Kongl. Maj:ts Nådige Förordning av den 10 aug. 1762 Emot Adelig Skölds eller öpen Hjelms brukande af Ofrälse Män.

Kongl. Majts nådiga Instruction, hvarefter den tillförordnade Riks Heraldicus hafver sig att rätta; gifven Stockholms slott den 11 mars 1813.

Lag (SFS 1884:29) om skydd för varumärken.

Varumärkeslagen (SFS 1960:644)

Litteratur

Andersson, Per, *Heraldik. Läran om vapenmärken*, Mjölby 1993.

Bellomo, Manlio, *The Common Legal Past of Europe 1000-1800*, Washington 1995.

Bäckmark, Magnus och Wasling, Jesper, *Heraldiken i Sverige*, Lund 2001.

Eriksson, Bo *Svenska adelns historia*, Norstedts, Stockholm 2011.

Häthén, Christian, *Stat och straff. Rättshistoriska perspektiv*, Christian Häthén och Studentlitteratur 2004.

Lindgren, Uno, *Heraldik i svenska författningar*, Håkan Ohlsons boktryckeri, Lund 1951.

Modéer, Kjell Å, *Historiska rättskällor i konflikt. En introduktion i rättshistoria*, tredje upplagan, Kjell Å Modéer & Santéus Förlag, Stockholm 2010.

Sunnqvist, Martin, *Släktvapenrätt – en jämförande studie av den historiska och nutida, engelska, tyska och svenska rättsliga regleringen av släktvapen och dess förhållande till varumärkesrätten*, Examensarbete, Lunds Universitet 2001.

Elektroniska källor

http://riddarhuset.se/images/adelstallning/Adelns_offrstatus.pdf
Erik Tersmeden, *Riksdagsbeslut om adelns offentligrättsliga status*,
25-05-2014, kl. 22.

<http://joomla.heraldik.se/joomla/index.php/heraldikskolan/vem-aer-vem/253-l-vem-aer-vem>
Svenska heraldiska föreningen, *Vem är vem*, 24-05-2014, kl. 17.

http://joomla.heraldik.se/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=322:intrang-i-gyllenstiernas-vapenraett&catid=27:allmaenheraldik&Itemid=50
Sunnqvist, Martin, *Intrång i Gyllenstiernas vapenrätt*,
25-05-2014, kl. 22.

Rättsfallsförteckning

Patentbesvärslättens dom i mål nr 04-031.

Patent- och registreringsverkets ärende nr. 337.718